

"הכלה הבלתי רצויה": מצוקת הדיבור של ההתנגדות לכיבוש

לב גרינברג

המחלקה למדעי ההתנהגות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

בספטמבר 1967, כשלושה חודשים לאחר הרחבת גבולותיה של מדינת ישראל, התקיים במפלגת השלטון, מפא"י, דיון מעניין על עתיד האזור שכונה אז "השטחים המוחזקים". לוי אשכול אמר לגולדה מאיר, כי הוא מבין ש"הנדוניה מוצאת חן בעיניה, אבל הכלה לא". הנדוניה הנחשקת היא החומר, האדמה, ה"שטחים". הגורם האנושי, "הכלה הבלתי רצויה", הם הפלסטינים. "זה באמת כך", אמרה מאיר, "אבל ראיתם שמישהו מקבל נדוניה בלי כלה? ... אך זה מה שכל אחד מאתנו רוצה. נשמתי יוצאת לקבל נדוניה, ושמישהו אחר יקבל את הכלה... אבל שני אלה הולכים צמודים" (ביילין 1985, 46).

כך מדינת ישראל נוהגת מאז: מנסה להפריד בין הכלה לבין הנדוניה שלה, לקיים עם הכלה קשר בכפייה ולקחת את הנדוניה באופן בלתי חוקי, בלי להתחזק עם הכלה הבלתי רצויה. אי-החוקיות של מעשי ישראל מוכנית לתוך מערכת היחסים שלה עם הפלסטינים: אין חתונה ואין כל כוונה להתחתן. זהו הדבר שאין לנו שם בעבורו: תהליך מתמשך של גזל הנדוניה ללא חתונה, תוך הסוואת המעשה הבלתי חוקי על ידי הצגת היחסים כזמניים. במסגרת תהליך זה, הכלה מנותקת מן הנדוניה שלה, תנועותיה מוגבלות, היא נכלאת כדי שלא תפריע והתנגדותה מוצגת כתוקפנית. איך אפשר לכנות זאת? בהיעדר מילים מתאימות יותר, אכנה זאת "הדבר שאין לו השם". העובדה שאין לנו מילים טובות יותר להגדיר זאת איננה בעיה אישית, אלא בעיה פוליטית קולקטיבית של מתנגדי התהליך, המעידה על כך שאין הסכמה קולקטיבית על משמעות התופעה ועל יעדי המאבק נגדה. כיצד אפשר להתנגד לדבר שאין לו אפילו שם?

דיבור פירושו הענקת משמעות, קביעת אחריות, תביעה להשבת הגזל ולתיקון העוול. אבל כאשר מופיעה מילה חתרנית, החושפת את פשר המעשה, היא מיד עוברת עיקור ומנותקת מהקשרה הפוליטי וממשמעותו. המילים שבהן אנו משתמשים מסוות את התהליך המתמיד של גזל הנדוניה, השתקת הכלה, השפלתה וחיסול עתידה. רצונה של הכלה

* הדברים הוצגו לראשונה בכנס בנושא "קולוניאליות ופוסטקולוניאליות בישראל", שהתקיים במכון ון ליר בירושלים ב-20-21 במרץ 2005. אני מודה ליעל לוריא גרינברג, לאמנון רז-קרקוצקין ולאורי רם על הערותיהם המועילות.

לשמור על קניינה אינו מובן מאליו, ומחאותיה מוצגות כתוקפנות בלתי מוצדקת. אין לנו מילים לתיאור התהליך המורכב, הבלתי מודע והמתוחכם הזה. כל המילים שבפינו הופכות למשתפות פעולה עם ההסוואה, ואנו הופכים שותפים להסוואה בעצם הדיבור המסווה. הדבר שאין לו שם עושה לנו קואופטציה. כל פעולה של התנגדות פוליטית הופכת לביטוי של ה"נאורות" שלנו, ובתוך כך מעניקה לגיטימציה לדבר שאין לו שם.

אין לנו מילים לתיאור תהליך ההשפלה והגזל, תהליך שבו ישראל מוצגת כקורבן ואילו הכלה מוצגת כאלימה, כפראית וכבלתי רציונלית. ישראל מתארת את עצמה בתור דמוקרטיה נאורה – "הדמוקרטיה היחידה במזרח התיכון" – ואילו "הם" נחשבים לבעלי משטר רודני ומושחת, החותר לפגוע בנו ללא סיבה ולזרוק אותנו לים. על פי דיכוטומיה גיאוגרפית זו, "כאן" יש דמוקרטיה ו"שם" יש שלטון צבאי, אבל למעשה הקו המדומיין נחצה שוב ושוב. משני עברי הגבול, היהודים הם בעלי זכויות היתר והפלסטינים משוללי זכויות, אלא שהמדינה מבחינה כביכול בין מעמדם של הפלסטינים אזרחי ישראל למעמדם של הפלסטינים בשטחים, ובכך היא למעשה מפרקת אותם. יהודים בצד הדמוקרטי של הגבול מרוויחים מגזל הפלסטינים ונקראים לשרת בצבא מעבר לגבול ולהגן על הכיבוש. דמיונו של הגבול מאפשר לנו להחזיק באשליה שבצד "שלנו" יש דמוקרטיה, אלא שלמעשה זוהי "דמוקרטיה מדומיינת", כפי שהגדרתי את פני הדברים (גרינברג 1999). שהרי אלמלא הגבול, היה המשטר כולו מוגדר משטר גזעני.

הדבר שאין לו שם איננו אפרטהייד ואיננו כיבוש. לא מדובר באפרטהייד, שבו קבוצה מסוימת סובלת מאפליה ומשלילת זכויות, אבל היא זכאית להיאבק ולתבוע שוויון זכויות, ובכוחה להיכלל בסופו של דבר בקולקטיב. התייחסו בין ישראל לשטחים, לעומת זאת, מונע התפתחות של מאבק להכללת הפלסטינים כאזרחים שווים. גם לא מדובר בכיבוש, שהרי משטר כיבוש הוא מטבעו זמני ובלתי לגיטימי. לכן, לפי החוק הבינלאומי, רוב מעשיה של מדינת ישראל אסורים, החל מהתנחלות, דרך ענישה קולקטיבית, הריסת בתים ועקירת עצים, וכלה בהרג של אוכלוסייה אזרחית.¹ אם דעת הקהל הישראלית או העולמית היתה רואה זאת ככיבוש, הרי פעולות ההתנגדות למעשיה הבלתי חוקיים של מדינת ישראל צריכות היו להיחשב לגיטימיות, ולא מעשי טרור. הדבר שאין לו שם, ואיננו בדיוק אפרטהייד או כיבוש, משתק ומכשיל כל אסטרטגיה של התנגדות, ישראלית או פלסטינית, ועל אחת כמה וכמה הוא מכשיל כל אסטרטגיה משותפת, דו-לאומית. היעדר אסטרטגיה פוליטית של התנגדות בא לידי ביטוי באי-היכולת לתת שם לדבר שמתנגדים לו, ולהפך: היעדר השם מקשה על גיבוש אסטרטגיה פוליטית של התנגדות.

הדבר שאין לו שם קורא לעצמו מאז 1967 "מדינה יהודית ודמוקרטית". במסגרת מדינה זו, הכלה אינה סתם בלתי רצויה, היא גם מסוכנת, כי היא נכנסת להיריון והופכת ל"איום דמוגרפי". הגיחוך הוא שאלו הרואים את עצמם בתור "מתנגדי הכיבוש" הם

¹ לדיון באי-החוקיות של מעשי ישראל, ראו Kretzmer 2002; נגבי 2004.

שמשמשים בשפת "האיום הדמוגרפי", ובכך הם מאמצים את השפה של לוי אשכול ושל גולדה מאיר על הכלה הבלתי רצויה. הם מנמקים את הצורך לוותר על חלק מהנדוניה בכך שהם אינם רוצים את הכלה. כל עוד זו השפה של "מתנגדי הכיבוש", אין סיכוי לבנות יחסים שוויוניים, בין שיהיו אלו גירושין הוגנים (קרי "שתי מדינות") ובין שתהיה זו חופה כדת וכדין (קרי "מדינה אחת").

כל המילים אינן טובות משום שהן מתנתקות תמיד מהקשרן הפוליטי ומקבלות משמעות של הסוואת דיכוי הכלה וגזל הנדוניה שלה. כך למשל המושג "מדינה פלסטינית". מרגע שראש הממשלה, אריאל שרון, אומר שהוא מעוניין במדינה פלסטינית, אנו מבינים שמדובר בהסוואה נוספת להמשך גזל הנדוניה. כך גם כאשר אהוד ברק, יוסי ביילין, ביל קלינטון או ג'ורג' בוש מציעים מדינה. המשמעות הפוליטית של מדינה היא ריבונות על טריטוריה וצבא שיוכל להגן עליה (Tilly 1992). איש אינו מציע לפלסטינים מדינה כזו.

למילים יש כוח. הן יוצרות מציאות, רגשות, התגייסות והזדהות, ואילו כאשר הן עוברות עיקור ומוצאות מהקשרן, הן מחלישות ועושות דה-פוליטיזציה. ראו את כוחה של המילה "התנתקות" ואת השפעותיה: "שקט, מתנתקים", אומרים לנו, אסור לדבר על שום דבר, אפילו לא על ההתנתקות עצמה ועל מה שיקרה אחריה. משהחל שרון להשתמש במילים של אלו המכונים "מתנגדי הכיבוש", הוא הפך ל"אחד משלנו", ל"איש מחנה השלום", ובכך הוא הפך אותנו לשותפיו. בשנה האחרונה הוא אומר הרבה "מילים שלנו": הוא אומר "מדינה פלסטינית", "נסיגה", "פינוי התנחלויות", "מאחזים בלתי חוקיים", "שלום". הוא אמר גם את המילה "כיבוש", ובעקבות זאת פרסמה תנועת יש גבול מודעה שכותרתה "אריק תצטרף אלינו". אם אמרת את המילה "כיבוש", הרי אתה כבר חבר בתנועת יש גבול – סיבה למסיבה ולחגיגת ניצחון.²

המודעה צרמה לעין כי תנועת יש גבול היתה בעבר תנועת התנגדות בעלת השפעה, והנה גם היא נפלה ברשת הדביקה של הוצאת מילים מהקשרן ושל דה-פוליטיזציה והסוואה מתמדת של מעשי הגזל וההשפלה. אמנם קרוב לוודאי שלשון המודעה היתה אירונית, אולם היא ביטאה מודעות להתלהבות שהתעוררה ב"מחנה השמאל" נוכח דבריו של שרון. היא ביטאה את הקושי המובנה להתנגד למשטר החמקמק הזה, כל עוד אין לנו היכולת להגדיר את האויב הפוליטי, להגדיר מי אנחנו ומי הם ולהיאבק למען מטרה פוליטית ברורה. אי-אפשר לגייס אנשים למאבק ולעשות דה-לגיטימציה לדבר שאיננו מסוגלים אפילו לכנותו בשם. במסגרת המשטר הקיים, אין לפלסטינים אסטרטגיות התנגדות יעילות ולגיטימיות. אם הם פועלים באלימות, הרי זו הוכחה לכך שהם רוצים להשמידנו: או אז מדובר בטרור, שמולו מועלית הדרישה לפרק את תשתיות הטרור. אבל אם הם מנסים לפעול בצורה דיפלומטית ולמנוע אלימות, אז נמשכים מעשי הגזל באין מפריע. גם הגבול המדומיין מכשיל כל אסטרטגיה פלסטינית: כאשר הם פועלים באלימות בתוך תחומי הקו הירוק,

² על השיח של תנועת יש גבול, ראו הלמן 1993.

הרי זו הוכחה לכך שהם רוצים "לזרוק אותנו לים" וש"אין עם מי לדבר". ואילו הריגת מתנחלים בשטחים אינה מעוררת התרגשות יתרה, שהרי זה מתרחש "שם" ופוגעים "בהם", ב"מתנחלים".

הבעיה היא באשליה שיש גבול, ושאננו שותפים לפשע כי איננו נמצאים "שם". דומני שמצוקת המילים היא שהובילה להקמת התנועה "השנה ה-21"³, בעקבות פרוץ האינתיפאדה הראשונה ב-1988. לאחר כישלון התנועה הקימו יוזמיה את כתב-העת תיאוריה וביקורת. אבל התיאוריות הפוסטמודרניות והפוסטקולוניאליסטיות, אף על פי שעיסוקן העיקרי הוא בביקורת המילים, השפה והשיח, לא שחררו אותנו ממצוקת המילים. אנחנו עוברים תהליך של התנתקות, שבו אנו מסתגרים במגדל השן של מילים מורכבות, בקהילה קטנה, אינטימית ומתנשאת של יודעי ח"ן.

בניסיון להשתחרר מחיבוק הדוב של המשטר, שהופך אותנו לשותפים לפשע, רבים מאנשי האקדמיה ממציאים מילים ומושגים חדשים. אורן יפתחאל (1999) המציא את המושג "אתנוקרטיה", וברוך קימרלינג (Kimmerling 2003) המציא את המושג "פוליטיסייד". עדי אופיר (Ophir 2004) ואריאלה אזולאי (Azoulay 2004) כותבים על המחנה כמכונה ל"טיהור מושהה", סרי חנפי (Hanafi 2004) מדבר על "רצח המרחב"⁴, וסאלח עבד אל-ג'ואד הציע את המושג "רצח החברה" (Abdel-Jawad, Unpublished Paper). לאחרונה ערער יהודה שנהב (2005) על הקו הירוק וטען ש"הכיבוש אינו עוצר במחסום". אמנון רז-קרקוצקין הציע את המושג "מדינה יהודית ודמוגרפית" ולעומתה "פרספקטיבה דו-לאומית" (ראו גילי 2002). הונידה ראנם הציעה את המושג "תנטוס-פוליטיקה", ועמירה הס הציעה את המונח "ישבנות" במקום "קולוניזציה"⁵. עקיבא אלדר (2003) המציא את המושג פֶּנטוּסְטִין – פֶּנטוּסְטִין בפלסטין. במסגרת עבודתי האקדמית הצעתי אני את המושגים "דמוקרטיה מדומיינת" ו"שלוש מדומיינת", ומעל דפי העיתונות הצעתי את המושגים "מדינת טרור", "בושרון" ו"רצח עם סמלי"⁶. אולם כל המילים הללו מנותקות מהדיון הציבורי ונותרות סגורות וכלואות בקהילת יודעי הח"ן.

כל הניסיונות הללו נובעים ממצוקת הדיבור של "ההתנגדות לכיבוש". הנה, אמרתי "כיבוש" ויצרתי מחדש את אשליית הגבול, הוצאתי את עצמי מ"שם" והפכתי עצמי שותף של שרון ושל תוכנית ההתנתקות. כל המילים שאנו מציעים עוברות עיקור או השתקה ואינן הופכות לשפה משותפת, בעלת משמעות קולקטיבית, ציבורית ופוליטית. גם המילים

³ לדיון בתנועת השנה ה-21, ראו שרון-לוי 1995.

⁴ עדי אופיר, אריאלה אזולאי וסרי חנפי הציגו את דבריהם בכנס בנושא "הפוליטיקה של הסיוע ההומניטרי בשטחים הכבושים", שהתקיים במכון ון ליר בירושלים ב-20–21 באפריל 2004.

⁵ הונידה ראנם (2005) ועמירה הס (2005) הציגו את דבריהן בכנס בנושא "קולוניאליות ופוסטקולוניאליות בישראל", שהתקיים במכון ון ליר בירושלים ב-20–21 במאוס 2005. ראו דבריה של ראנם בגיליון זה, עמ' 181–185.

⁶ ראו גרינברג 1999; 2004; 2002a; 2002b; 2000; Grinberg.

"קולוניאליזם", "קולוניזציה" ו"ציונות"⁷ אינן יכולות להסביר את המציאות, לתאר אותה או לקרוא עליה תיגר. הרי אין זה בדיוק קולוניאליזם, מפני שאין כאן מסע מתרבת. ישראל אינה מתימרת להביא קדמה לפלסטינים, היא אינה משקיעה "שם" בכבישים ובתשתיות בעבור ה"מקומיים" ואינה מקימה "שם" מפעלים המשלימים את כלכלת ישראל. ובעיקר, לא מקימים מדינה, שהיא מכשיר השליטה העיקרי של הקולוניאליזם, המאפשר מאבק לדה-קולוניזציה ויצירת מצב פוסטקולוניאלי. לא מדובר גם בקולוניזציה, שהרי אין כאן דחיקה מלאה של האוכלוסייה הפלסטינית כפי שהיה באוסטרליה, או הרג המוני כפי שהיה בארצות הברית, או הכללה של האוכלוסייה בתוך המסגרת הקיימת תוך הכפפתה, כפי שהיה בדרום אפריקה, בצפונה ובדרום אמריקה. לו כך היו פני הדברים, אפשר היה להיאבק למען שוויון זכויות ודמוקרטיה. לא מדובר גם בציונות. השימוש במושג ציונות הפך לביטוי מובהק של מצוקת המילים. המושג ציונות הפך לפטיש, למעין שם קוד הנישא בפינו כדי לבטא את הרצון להתנער מהקואופטציה ולא להשתייך לקולקטיב השודד והמכה את הכלה. אולם המילה ציונות אין בה כדי לתאר את המציאות, ויתרה מזו, אין בה גינוי, ודאי לא בעיני רוב הציבור הישראלי, הרואה את עצמו ציוני. כשחסרה לנו מילה, אנו אומרים ציונות – ואז נדמה כאילו אמרנו דבר משמעותי, אך למעשה לא אמרנו מאומה. שהרי התפתחותו של הרעיון הציוני לא היתה חייבת להוביל באופן טלאולוגי למפלצת הנוכחית. לכן, באמרנו ציונות אנו שוב מוציאים את הדברים מהקשרם ההיסטורי והפוליטי. הציונות עברה הפצון (ראיפקציה), והיא נדמית כישות קיימת, חיה ופועלת. השימוש במילה ציונות הוא אפוא עוד ניסיון להתחמק ממצוקת המילים ולהסתגר בקהילת "מביני השפה".

פעם היה לדבר הזה שם, קראו לזה "התיישבות עובדת" – מעין תערוכת של קולוניזציה וציונות. בין 1967 ל-1977 כינו זאת "סיפוח זוחל". ההתיישבות העובדת היא שניסתה לנשל את הכלה מהנדרוניה שלה עוד לפני 1948, והיא שגזלה את הנדרוניה לאחר הנכבה. לא היו אלה התעשיינים, הפרדסנים או הבורגנים העירוניים שרצו עובדים זולים (שפירא 1977); לא היו אלה הרביזיוניסטים, שרצו את שתי גדות הירדן והיו מוכנים להעניק לכלה אוטונומיה תרבותית;⁸ לא היו אלה אנשי "ציונות הרוח" – אחד העם, מרטין בובר ויהודה לייב מאגנס – שלא ייחסו ערך למדינה עצמה, אלא לקהילה התרבותית (הלר 2003). את האסטרטגיה של ההתיישבות העובדת הנחה הרצון שמישהו אחר ייקח את הכלה ואנחנו נישאר עם הנדרוניה. מבחינה היסטורית, אסטרטגיה זו נחלה ניצחון,⁹ אבל מאז 1967

⁷ אני מביא במרכאות מושגים שיש בהם משמעות מטעה ומסווה. המרכאות במושג ציונות אינן דומות לאלו של שנות השישים, אז הוטען המושג ציונות במשמעות של הטפת מוסר. כאן הסייג הוא מן המשמעות שמצמידות למושג האנטי-ציונות והפוסט-ציונות, כפי שמוסבר בהמשך.

⁸ הרעיון של ז'בוטינסקי להעניק אוטונומיה תרבותית לערביי ארץ-ישראל הוא המקור להצעתו של מנחם בגין, במסגרת הסכם השלום עם מצרים ב-1978, להעניק אוטונומיה תרבותית לפלסטינים בשטחים. גלגולו של הרעיון הוביל להקמת הרשות הפלסטינית במסגרת הסכמי אוסלו.

⁹ גרשון שפיר (1993) פירש את האסטרטגיה המנצחת של ההתיישבות העובדת כקולוניזציה אתנית טהורה.

הלכה התמונה והסתבכה: יורשיה החוקיים של ההתיישבות העובדת זוכים לכינוי "שמאל", וממשיכי דרכה מכונים "גוש אמונים". מוטציה זו יוצרת בלבול ומקלה על ה"שמאל" להתנער מאחריותו על גוש אמונים. הרי זה לא "אנחנו"¹⁰.

צמד המילים "שמאל" ו"שלום" הוא השקרי והמסווה ביותר. בהקשר הישראלי, המילה "שמאל" איננה מושג פוליטי, אלא ייצוג תרבותי של קהילת האשכנזים החילונים.¹¹ זהו ההסבר לכך שמנהיג שינוי, יוסף (טומי) לפיד, נחשב איש "שמאל", עד כדי כך שמרכז הליכוד סירב להקים קואליציה עמו ועם מפלגת העבודה, שמא תיחשב הממשלה "שמאלנית" מדי. הכותרת "תהליך השלום" מעניקה את הלגיטימציה הגדולה ביותר לגזל הפלסטינים ולהשפלתם. השלום המדומיין הוא שאפשר להכפיל את אוכלוסיית המתנחלים, לבנות מאחזים ולבחר את האדמה בכבישים עוקפים, במחסומים ולבסוף בחומה. השלום המדומיין הוא שהוליד את תביעתו של ה"שמאל" לבנות חומה ולהתנתק מעזה, תוך התעלמות מתוראי הגדר ומעתיד הגדה המערבית.

היעדר המילים הפך לקריטי אל מול דיכוי האינתיפאדה השנייה. היעדרה של תנועת ההתנגדות פוליטית רחבה לצורת הדיכוי של האינתיפאדה, והיעדר מטרה משותפת, הוציאו רבים מאתנו מן הציבור ומיכולת הדיבור; הם השתיקו ושיתקו אותנו. ההשתקה הצליחה במשימתה למנוע מאתנו להתקיים בדיון הציבורי, למנוע את קיומו הפוליטי של ציבור מתנגדים. כיחידים, או בקהילות סגורות ומפולגות של אקטיביסטים שפעילותם נקודתית, יש לנו מילים, אבל אין לנו קיום כציבור רחב ובעל קול, כישות פוליטית הקוראת תיגר והמציעה אלטרנטיבה מחשבתית.

מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה כתבתי הרבה מאמרי פובליציסטיקה, רובם התפרסמו בחו"ל. מושג שהופיע באחד ממאמריי – "רצח עם סמלי" (Grinberg 2004) – עורר בישראל תגובות נזעמות וגרם לי לחוש על בשרי את כוחה של ההשתקה.¹² התוקפים עיוותו את דבריי, המגנים עליי טענו כי זכותי להתבטא, והקרובים אליי טענו שהם מסכימים עם עמדותיי הפוליטיות. אבל איש לא דיבר על תוכנו של מאמרי. מדוע עורר סערה כה גדולה? מדוע צריך היה להשתיק אותי? הדחף לכתיבת המאמר היה ההכרה שהמשטר הנוכחי מבצע לא רק גזל והשפלה, אלא גם הרג, ולא רק של בני אדם, אלא גם של הזהות הקולקטיבית הפלסטינית ושל התקווה לעתיד משותף ליהודים ולערבים על אותה פיסת אדמה. הבנתי שקיים קשר בין הגזל וההשפלה לבין היכולת לרצוח באין מפריע,

¹⁰ על הזיקה בין גוש אמונים לבין שלום עכשיו, שתי תנועות התוחמות את מרחב השיח הפוליטי, ראו פייגה 2002.

¹¹ על המשמעות התרבותית של המילים "ימין" ו"שמאל", ראו גרינברג 2000.

¹² מדובר במאמר שכתבתי בעקבות חיסולו של השיח' יאסין והאימים שהפנה הרמטכ"ל, משה יעלון, ליאסר ערפאת, באומרו כי גם הוא ברשימת החיסולים. שרת החינוך, לימור לבנת, תבעה מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב לפטר אותי בעקבות מאמרי, כתנאי להשתתפותה בכנס של חבר הנאמנים, אך הנהלת האוניברסיטה החליטה לוותר על נוכחותה (ראו פפר 2004).

כאילו מדובר בפעולה לגיטימית של הגנה עצמית. הגזל וההשפלה פוגעים בקולקטיב הפלסטיני, בתחושת הגאווה וברגש הלאומי שלו, ומעוררים את התביעה להשבת זכויותיה של הכלה הכלואה. רצח עם סמלי הוא בעיניי הפגיעה בכל מה שמסמל את העם ומעניק לו משמעות ותקווה לעתיד: אדמה, קהילה, ילדים, נוער, הפגנה, מאבק, פעילים, מנהיגים. מאז אוקטובר 2000 הפך רצח העם הסמלי לחלק של "הדבר שאין לו שם". מדובר בניסיון לייאש את הכלה מתקוותה הצנועה להינשא בכבוד ולקיים יחסים שוויוניים, או לפחות להתגרש בגירושין הוגנים, שבהם תקבל בחזרה חלק מהנדוניה שלה. זו התקווה שנוצרה עם הסכמי אוסלו, שאפשרו לדמיין מדינה פלסטינית בגבולות 1967. בתגובה על תקווה זו הכריז בנימין נתניהו, בתקופת כהונתו כראש ממשלה, שמטרת שלטונו היא להוריד את רמת הציפיות של הפלסטינים. רצח עם סמלי הוא הניסיון המתמיד, מאז אוקטובר 2000, לייאש את העם הפלסטיני ולשכנע אותו שהוא לעולם לא יוכל להשתחרר משליטתו של הבעל הבלתי החוקי, הגוזל את רכושו ומכה אותו. משה יעלון, ראש המנגנון המייצר את המילים המכובסות של המשטר הזה, אמר שמטרת הדיכוי של האינתיפאדה היא "לצרוב את התודעה של הפלסטינים". את הדיכוי התודעתי הזה כיניתי רצח עם סמלי.

אולם סיבה אחרת הביאה לכך שהמושג רצח עם סמלי עורר סערה בקרב רבים ואי-נחת בקרב רוב שותפיי לדעה. המושג נגע בעצב החשוף של החברה הישראלית, עצב שהוא-הוא מקור הלגיטימציה של "הדבר שאין לו שם". הלגיטימציה מקורה איננו ברגש העליונות של המערב מול המזרח, או של האדם הלבן מול האדם השחור. מקור הלגיטימציה הוא היותנו קורבנות השואה, הקורבן האולטימטיבי והא-היסטורי של ההיסטוריה האנושית לדורותיה. אנחנו הקורבן של אירופה המודרנית, הלאומית, הנוצרית, האנטישמית. הפלסטינים מוצגים כחלק מתופעה א-היסטורית של רדיפת היהודים, ועל כן זכויותיהם הקולקטיביות נמחקות. על פי המושג הדתי, "בכל דור ודור קמים עלינו לכלותינו", אבל המשמעות המודרנית העכשווית של אותו כליון היא האנטישמיות והשואה. התביעות הפלסטיניות מתפרשות כניסיון להשמיד אותנו כקולקטיב, בין שמדובר בזכות השיבה, במדינת כל אזרחיה או במדינה פלסטינית בעלת כוח צבאי, המשתרעת על פני 22% משטחי הנדוניה. ישראל מבטלת את הביקורת הבינלאומית על מדיניותה ופוטרת אותה כגילוי של אנטישמיות. לא מדובר כאן ברגש עליונות קולוניאלי, אלא במחיקת הכלה, במשאלה שהיא תיעלם, ש"מישהו אחר ייקח אותה". זהו חוסר נחת מובנה מפני העתיד. הפחד מפני השמדה קולקטיבית של היהודים מתורגם למושג "סכנה דמוגרפית", שהופך לרצון שמישהו אחר ייקח את הכלה. הישראלים אינם מעוניינים לחיות לצד הכלה ביחסים שוויוניים, ולכן הם אינם יכולים לחיות כאן בלי להסתכסך. חוסר היכולת להשלים עם העבר מונע כל אפשרות לחשוב על ההווה ועל העתיד. איננו נמצאים לא כאן ולא שם, או שאנו נמצאים כאן ושם בעת ובעונה אחת. זוהי הא-פוליטיות של השפה.

למען הסר ספק: אינני משווה את מעשי ישראל עם מעשי הנאצים. בעיניי זוהי השוואה לא נכונה מבחינה היסטורית ופוליטית, המסתירה את מה שמתרחש כאן ועכשיו

בין ישראלים לפלסטינים. אני טוען שהמיתוס הלאומי המכונן, שלפיו הקמת מדינת ישראל ומעשיה כיום הם התשובה לשואה, עושה דה-היסטוריוזציה ודה-פוליטיזציה של מצוקת היהודים באירופה בעבר וגם של האנטישמיות בימינו. נוסף על כך, מיתוס זה מכונן את הפלסטינים כאויב א-היסטורי, מציג את מאבקם הצודק כניסיון להשמדה ורואה בעצם קיומם סכנה דמוגרפית. בשם מיתוס זה נוצר בלבול בין כאן לשם, בין עבר, הווה ועתיד. זהו שיח המטשטש ומסווה את המציאות. ההגירה לארץ-ישראל והביטחון בזכות לגזול את הנדוניה של הכלה קשורים בתחושה קולקטיבית של אובדן במקום אחר ובפחד מפני השמדה. תחושות אלו לא התעוררו ב-1967, אלא ב-1948 ואולי עוד קודם לכן. הן באו לידי ביטוי באמרה של נתיבה בן-יהודה (1981, 181): "כיוונו את הרובים על הערבים, לחצנו על ההדק והרגנו נאצים", ובהצעה של ראשי מפא"י, שממשלת גרמניה תשלם פיצויים גם לפליטים הפלסטינים (Lustick 2005). השואה היא מקור הלגיטימציה לא רק להקמת מדינת ישראל, אלא גם לגזל הנדוניה ולדחיקת הכלה כתהליך מתמשך, בלתי נגמר וא-היסטורי. הטענה היא שזוהי האחריות של גרמניה הנאצית ושל אירופה האנטישמית, לא "שלנו".

איך מספרים את הסיפור הזה? איך מפרקים אותו? איך מדברים עליו בלי שיושתק מיד בתוקפנות? אינני יודע, אבל ברור לי שזהו פרויקט קולקטיבי, אינטלקטואלי, אקדמי ופוליטי כאחד. זהו פרויקט מחובר, לא מנותק. לא קל להשתחרר מן המילים השולטות בנו וההופכות אותנו לשותפים של אריאל שרון ושל תוכנית ההתנתקות, גם כשאנו יודעים שמדובר בעוד ניסיון להסוות את הגזל בגדה המערבית. אנו חייבים להיאבק נגד הדבר שאין לו שם, אולם כדי לזכות בקיום פוליטי וציבורי עלינו לתת לו שם. ואולי אפילו נצליח להשתחרר ממנו בעזרת "השם"?

ביבליוגרפיה

- אלדר, עקיבא, 2003. "בדרך לבנטושטין", הארץ, 17.11.2003.
- ביילין, יוסי, 1985. מחירו של איחוד: מפלגת העבודה עד מלחמת יום הכיפורים, רביבים, רמת-גן.
- בן-יהודה, נתיבה, 1981. 1948: בין הספירות, רומן על התחלת המלחמה, כתר, ירושלים.
- גלילי, לילי, 2002. "מדינה יהודית ודמוגרפית", הארץ, 28.6.2002.
- גרינברג, לב, 1999. "דמוקרטיה מדומיינת בישראל: רקע תיאורטי ופרספקטיבה היסטורית", סוציולוגיה ישראלית 1 (2): 209–240.
- _____, 2000. "למה לא המשכנו בדרכו? על שלום, דמוקרטיה, רצח פוליטי וסדר יום פוסט-סכסוכי", זיכרון במחלוקת: מיתוס, לאומיות ודמוקרטיה, ערך לב גרינברג, מכון המפרי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר-שבע.
- הלמן, שרה, 1993. "הסירוב לשרת בצבא כניסיון להגדרה מחודשת של האזרחות", עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים.

- הלר, יוסף, 2003. *מברית שלום לאיחוד: יהודה לייב מאגנס והמאבק למדינה דו-לאומית*, מאגנס, ירושלים.
- הס, עמירה, 2005. "ישבנות עכשיו", הרצאה בכנס "קולוניאליות ופוסטקולוניאליות בישראל", מכון ון ליר בירושלים, 20–21 במאוס 2005.
- יפתחאל, אורן, 1999. "אתנוקרטיה, גיאוגרפיה ודמוקרטיה: הערות על הפוליטיקה של יהוד הארץ", אלפיים 19: 78–105.
- נגבי, משה, 2004. *כסדום היינו: במדרון ממדינת חוק לרפובליקת בנות*, כתר, ירושלים.
- פייגה, מיכאל, 2002. *שתי מפות לגדה: גוש אמונים, שלום עכשיו, ועיצוב המרחב בישראל*, מאגנס, ירושלים.
- פפר, אנשיל, 2004. "לבנת על המרצה מבן-גוריון: החופש האקדמי — לא חופש הסתה", הארץ, 23.4.2004.
- שנהב, יהודה, 2005. "הכיבוש אינו עוצר במחסום", מצד שני.
- שפיר, גרשון, 1993. "קרקע, עבודה ואוכלוסייה בקולוניזציה הציונית: היבטים כלליים וייחודיים", החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים, ערך אורי רם, ברירות, תל-אביב.
- שפירא, אניטה, 1977. *המאבק הנכזב: עבודה עברית 1929–1939*, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב.
- ששון-לוי, אורנה, 1995. *מודעות של מהפכנים, זהות של קונפורמים: תנועת המחאה "השנה ה-21"*, מרכז שיין למחקרים במדעי החברה, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים.
- Abdel-Jawad, Saleh, Unpublished Paper. "Sociocide: A New Concept to Explain the Zionist and Israeli Policy toward the Palestinian People".
- Azoulay, Ariella, 2004. "On the Verge of the Catastrophe," Unpublished Paper Presented in the Van Leer Conference: "The Politics of Humanitarianism in the Occupied Territories," April 20–21, 2004.
- Grinberg, Lev, 2000. "Imagined Democracy, Imagined Peace," Unpublished Paper Presented in the Humphrey International Conference, May 19–21, 2000.
- , 2002a. "Israel's State Terrorism," *Tikkun* (May–June): 12.
- , 2002b. "The Busharon Global War," *Counterpunch*, July 8, 2002.
- , 2004. "Genocide Symbolique," *La Libre Belgique*, March 29, 2004.
- Hanafi, Sari, 2004. "Bio-Humanitarianism and Bio-Colonialism: Coupling the Land Issue with the Refugee Issue," Unpublished Paper Presented in the Van Leer Conference: "The Politics of Humanitarianism in the Occupied Territories," April 20–21, 2004.
- Kimmerling, Baruch, 2003. *Politicide*. Verso: London.
- Kretzmer, David, 2002. *The Occupation of Justice: The Supreme Court of Israel and the Occupied Territories*. Albany: SUNY Press.
- Lustick, Ian, 2005. "Negotiating Truth: The Holocaust, Lehavdil, and al-Nakba," in *Exile and Return*:

Predicaments of Palestinians and Jews, eds. Ann M. Lesch and Ian Lustick. Philadelphia: Pennsylvania University Press, pp. 106–130.

Ophir, Adi, 2004. "The Economy of Violence," Unpublished Paper Presented in the Van Leer Conference: "The Politics of Humanitarianism in the Occupied Territories," April 20–21, 2004.

Tilly, Charles, 1992. *Coercion, Capital and European States, AD 990–1992*. Cambridge, Mass.: Basil Blackwell.